

Peter Derkx, *Humanisme, zinvol leven en nooit meer 'ouder worden'. Een levensbeschouwelijke visie op ingrijpende bio-medisch-technologische levensverlenging*. Brussel: VUBPRESS 2012.

'Dit boek is het resultaat van vele tientallen jaren bezig zijn met humanisme als levensbeschouwing en vanaf 2003 onderzoek doen naar de ethische en levensbeschouwelijke aspecten van aanzienlijke levensverlenging', zo opent de auteur, in 1977 begonnen als docent aan het Humanistisch Opleidingsinstituut en vanaf 2003 hoogleraar humanisme en levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek, zijn studie. Hinkt het boek dan ook niet teveel op deze twee gedachten, zou men meteen ook kritisch kunnen vragen? De vraag wat humanisme is, èn de vraag wat we aan moeten met levensverlenging. Had Derkx er niet twee boeken van moeten maken? In het eerste deel schetst Derkx uitvoerig de geschiedenis van het humanisme, en komt hij tot een omschrijving waar humanisme voor staat; ruim over de helft van het boek komt dan pas de vraag naar de levensverlenging aan de orde. Ik betrapte mezelf op enig ongeduld. De messen worden wel heel erg lang geslepen, voor ik als lezer aan tafel mag.

Toch laat zich zijn aanpak wel verdedigen. Derkx staat een hermeneutische aanpak van humanisme voor: je kunt niet weten wat iets is en voor staat, voordat je weet waar het vandaan komt. Een beschrijving van zijn geschiedenis is dus nodig om te weten wat het voorstelt. Definiëren is vertellen. De oude Grieken, de renaissancehumanisten, de Verlichting, de vrijdenkersbeweging – ze passeren allemaal de revue en worden in het gelid gezet als voorlopers en wegbereiders van de humanistische levensbeschouwing. De manier waarop Derkx zo lijnen trekt en tot ver in de geschiedenis terug bond- en weggenoten van het humanisme ontwaart, roept bij mij wel een methodische vraag op: het 'humanisme' lijkt een soort bovenhistorische essentie te hebben, die ooit door verre verwanten als boodschap in een fles in de golven van de geschiedenis is geworpen, om uiteindelijk in de 21^e eeuw bij ons ongeschonden aan te spoelen. Het humanisme draagt weliswaar de doorleefde sporen van zijn bewogen geschiedenis, maar is met terugwerkende kracht herkenbaar door en over de eeuwen heen. De vraag is echter of in elke fles waarop 'humanisme' staat ook humanisme zit, en of we na een meer synchrone en contextuele beschrijving van bijvoorbeeld de *humanitas* bij Cicero of de *studia humanitatis* van de renaissancehumanisten hen nog wel als vanzelfsprekende medebroeders voor dezelfde zaak zouden mogen rekenen. Wij horen bij Socrates, vinden wij, maar hoort hij ook bij ons? Heeft het humanisme wel een te definiëren 'kern' (zo Derkx in hoofdstuk 4) of is het een traditie die in concrete gemeenschappen voortdurend weer opnieuw moet worden herijkt of zelfs uitgevonden? De specifieke 19^e eeuwse wordingsgeschiedenis van het humanisme in Nederland verklaart dan wellicht meer de wens om humanisme als afzonderlijke levensbeschouwing te willen neerzetten dan de geestelijke verbondenheid met oude Grieken. Ook de uitzonderlijk omzichtige manier waarop Derkx, zeer uitgewogen en zorgvuldig, de relatie van humanisme en godsdienst behandelt, is in dat licht begrijpelijk.

Het lijkt alsof Derkx zijn hermeneutische aanpak niet radicaal doorvoert, als hij in hoofdstuk 4 tot een omschrijving van 'de kern van het humanisme' als levensbeschouwing komt. Een levensbeschouwing omschrijft hij als 'een min of meer geëxpliciteerd en gesystematiseerd zingevingskader dat mensen helpt zin aan hun leven te geven' (p. 76). Humanisme kent volgens Derkx vier kenmerken. Het eerste kenmerk noemt hij kentheoretisch, de overige drie zijn ethische principes. Wie onderschrijft dat (1) iedere levensbeschouwelijke positie, ook een godsdienstige, contextgebonden mensenwerk is en blijft, (2) alle mensen elkaar als gelijken behoren te zien en te behandelen (3) je de vrijheid moet benutten om zelf vorm te geven aan je leven en (4) elk mens in zijn uniciteit en kwetsbaarheid er toe doet – mag zich humanist noemen.

Ook vele gelovigen voldoen moeiteloos aan de voorwaarden – als ze maar vrijzinnig zijn. Is dat ook niet eerder een typisch Nederlandse restrictie met een herkomst in de 19^e eeuwse verzuiling, dan een kenmerk van de ware humanist? Zo schreef de Zuid-Afrikaanse theoloog John de Gruchy, stevig verankerd in het gedachtengoed van de openbaringstheoloog Dietrich Bonhoeffer, recentelijk een pleidooi voor 'Christian Humanism'. Hij stond zijn mannetje voor de drie ethische humanistische principes in de strijd tegen het apartheidsregime. De humanistische beweging doet zichzelf toch te kort als ze mensen als hij (of, om in de buurt te blijven: de Tutu's, de Beyers Naudé's) niet tot zich rekent?

De humanistische levensbeschouwing fungeert, betoogt Derkx in een volgend hoofdstuk, als een zingevingskader. Het verschaft mensen onder meer een doel om voor te leven, een rechtvaardigingsgrond voor morele beslissingen, een gevoel voor eigenwaarde, en een verbondenheid met een groter geheel.

Dan is inmiddels een stevige bodem gelegd onder het *pièce de resistance* van het boek: de vraag of het humanistisch gezien een goede zaak is om met behulp van biomedische technologie het leven van mensen aanzienlijk te verlengen. Volgens wetenschappers kan dat: over enkele decennia kan de levensverwachting bij de geboorte en de maximale levensduur van de mens met tientallen jaren zijn toegenomen. Moeten we dit echt willen en er voor gaan? Om die vraag te beantwoorden schetst Derkx, goed ingevoerd in het theoretisch debat en met veel persoonlijke contacten onder biogerontologen, eerst wat er wel en niet kan. Het debat over levensverlenging is omgeven met science-fiction, niet in het minst door het optreden van de flamboyante gerontoloog Aubrey de Grey, die stelt dat we binnen een halve eeuw de verouderingsschade aan ons lichaam zo kunnen repareren, dat we vanaf de komende eeuw 150, 500, zelfs 5000 jaar oud kunnen worden.

Derkx tempert de verwachtingen. De levensduur van mensen wordt beïnvloed door variatie in verschillende op elkaar inwerkende genen. Maar slechts een kwart in verschillen in levensduur heeft een genetische verklaring. Voeding, leefstijl, omgeving en toeval dragen evenzeer bij aan het verouderingsproces. Veroudering lijkt genetisch niet te voorkomen, hoogstens is de schade die ontstaat doordat

geleidelijk, levenslang subtiele fouten in cellen en organen op elkaar worden gestapeld, te repareren. De Grey gaat voor dat laatste en denkt dat we rond 2050 een 'robuuste verjonging' van het menselijk lichaam kunnen realiseren. De meeste van zijn vakgenoten zijn sceptischer. Realistischer is het, aldus Derkx, om met de Leidse gerontoloog Rudi Westendorp te verwachten dat door medische vooruitgang bepaalde ouderdomsziektes kunnen worden genezen en daardoor de levensverwachting toeneemt, maar dat het een hele klus zal worden om te zorgen dat de gewonnen jaren ook in goede gezondheid doorgebracht kunnen worden. Collega Richard Miller denkt dat een periode van gezonde volwassenheid tot ons 90ste mogelijk is, met daarna een periode van verval tot we gemiddeld 112 geworden zijn. 140 jaar ziet hij als het maximum.

Wat heet, bij dat scenario, dan aanzienlijke levensverlenging, en waar zet de biotechnologie op in? Derkx maakt een verhelderend onderscheid tussen vier mogelijke opties: langer ziek zijn (*extended morbidity*), korter ziek zijn (*compressed morbidity*), vertraagde veroudering (*decelerated senescence*) en stopgezette veroudering (*arrested senescence*). De grote angst onder ouderdomswetenschappers is, met de Alzheimer-epidemie op komst, dat we weliswaar langer leven, maar ook langer ziek zullen zijn. Daar gaat geen gerontoloog voor. Integendeel, met James Fries werken de meesten aan de *compression of morbidity*, een zo lang mogelijk uitstel van ouderdomsgerelateerde ziektes, geconcentreerd in een korte, laatste levensfase. Deze strategie wordt nu door veel overheden en internationale organisaties tot stand gezondheidsbeleid verheven. Niet levensverlenging, maar verhoging van levenskwaliteit is de inzet. *Vertraagde veroudering*, het derde scenario, houdt in dat we mikken op later oud worden, maar met als keerzijde ook langer chronisch ziek zijn. Om dat laatste te voorkomen, is morbiditeitscompressie toch weer de meest welkome optie. De volledige *stopgezette of gerepareerde veroudering* tenslotte is het 'De Grey scenario'. Stel dat het te realiseren zou zijn, dan overlijden we alleen nog door een oorlog of onder de tram.

Opvallend is dat na een nuchtere inschatting van de mogelijkheden er slechts één van de vier opties als maatschappelijke beleidsdoelstelling echt voor de hand ligt, en dat die niet gaat voor levensverlenging: de *compression of morbidity*. Levensverlenging is geen zelfstandig doel, hoogstens bij-effect.

Als dit de stand van zaken is, wat moet een humanist vinden van levensverlenging? Zouden we het moeten willen en waarom? Wordt ons leven er zinvoller, rechtvaardiger, rijker van? In een laatste hoofdstuk toetst Derkx de levensverlenging aan het zingevingskader dat hij eerder op grond van de kernwaarden van het humanisme had ontworpen. Derkx trekt daarbij nergens overhaaste conclusies. Hij is niet iemand van alles of niets. Een paar van zijn overwegingen: Langer leven kan geen doel op zichzelf zijn, maar alleen een voorwaarde voor andere doelen. Betekent langer leven dan ook meer doelen kunnen realiseren? Langer leven betekent ook: minder risico's durven nemen; is het leven dan te plannen? Is de dood de vijand van het leven, of maakt hij een

waardevol leven mogelijk? De natuur is flexibel, maar niet eindeloos. Kunnen we mensen vanaf een nulpunt zomaar opnieuw ontwerpen? Veel ouderen betekent ook weinig kinderen. Is een samenleving met kinderen niet beter dan een zonder? Kunnen we de kosten van overbevolking aan? Rijke, hoogopgeleide mensen leven langer dan sociaal minder bevoorrechten. Is het verkleinen van sociaal bepaalde gezondheidsverschillen ethisch niet urgenter dan het vertragen of stopzetten van verouderingsprocessen? Komen we met technologische oplossingen voor existentiële problemen niet van de regen in de drup? Is ouderdom een ziekte waarvan we genezen moeten willen worden of een waardevolle laatste levensfase? Derkx proeft alle voors en tegens op het puntje van zijn tong. Om tenslotte te eindigen met een weldadig ontnuchterende conclusie: laten we prioriteit geven aan het verkleinen van de verschillen in gezondheid en levensverwachting tussen rijk en arm, en niet alle kaarten zetten op aanzienlijke levensverlenging.

Frits de Lange

Hoogleraar Ethiek PThU.